

הם אמרו "לא לנו", ומשיבה וכו'.

רבי יוסי הגלילי אומר: מורדכי ואסתר אמרוהו בשעה שעמד עליהם המן הרשע.

הם אמרו "לא לנו" ומשיבה וכו'.

וחכמים אומרים: נביאים שביניהן תיקנו להם לישראל, שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהם לישראל, ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן.

אמר רב הסדא: כל "הללויה" שבתהלים שבין פרק לפרק סוף פירקא סוף הפרק שעבר הוא.

רבה בר רב הונא אמר: "הללויה" ריש פירקא, תחילת הפרק הבא הוא.

[והמחלוקת היא כשיש רק הללויה אחד בין שני הפרקים. אבל כשיש שני הללויה, לכל הדעות, אחד מהם שייך לעיל, והשני שייך לפרק הבא. רשב"ם].

אמר רב הסדא: הזינא להו לתילי ספר תהלים דבי רב חנין בר רב דכתיב בהו "הללויה" באמצע פירקא, בין פרק לפרק. אלמא, מוכח כי מספקא ליה להיכן הוא שייך.

אמר רב חנין בר רבא: הכל מודים ב"תהלת ה' ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד" [תהלים קמה] כי הללויה דבתריה שאחריו, הוא ריש פירקא, של פרק "הללי נפשי את ה'".

וכן הכל מודים ב"רשע יראה וכעם שניו יחרק ונמס תאות רשעים תאבד" [שם קיב] כי הללויה דבתריה ריש פירקא.

וכן הכל מודים ב"שעומדים בבית ה'" [שם קלה], הללויה דבתריה הוא ריש פירקא.

קראי, "בעלי מקרא", מוסיפין אף את אלו: "מנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש" [שם קין], שהללויה דבתריה הוא ריש פירקא.

וכן "ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם" [שם קיא], הללויה דבתריה הוא ריש פירקא.

ודנה הגמרא: נימא כתנאי בכל הללויה, האם נחלקו תנאים בדבר אם הוא ראש פרק או סוף פרק?

דתנן במתניתין: עד היכן הוא אומר? בית שמאי אומרים: עד "אם הבנים שמחה".

ובית הלל אומרים: עד "חלמיש למעינו מים".

ותניא אידך: עד היכן הוא אומר? בית שמאי אומרים: עד "בצאת ישראל ממצרים".

ובית הלל אומרים: עד "לא לנו ה' לא לנו".

מאי לאו, בהא קמיפלגי התנאים שבשתי קיז-ב הברייתות: למאן דאמר בדברי בית שמאי "עד אם הבנים שמחה", סבר, "הללויה" שאחר "אם הבנים שמחה" ריש פירקא של "בצאת ישראל" הוא. ולכן לא נקט "עד בצאת ישראל" [שהרי היה צריך לומר עד "הללויה", ולא היינו יודעים עד איזה הללויה. ועיין לקמן קושית הגמרא].

ומאן דאמר בדברי בית שמאי "עד בצאת ישראל", סבר, "הללויה" סוף פירקא של הפרק הקודם, ולכן לא נקט "עד אם הבנים

ובכלל זה גם "הללויה" והרי "הללויה" הוא ראש פרק ואין צריך לאומרו?

וכי תימא שלכן לא נקט כן משום דלא היינו ידעינן הי "הללויה"?

אכתי תיקשי: ונימא "עד הללויה שבצאת ישראל"?

קשיא!

שנינו במשנה: והותם בגאולה.

אמר רבא: ברכת גאולה שאחר קריאת שמע, והלל ברכת הגאולה של ליל פסח שאומרה אחר חלקו הראשון של ההלל [לשיטת רבי עקיבא שחותרם "גאל ישראל"] נוסחה הוא "גאל ישראל" לשעבר, שמספר ומשבח על גאולת ישראל שעברה.

דצלותא חתימת ברכת הגאולה שבשמונה עשרה, נוסחה "גואל ישראל" לשון הווה.

מאי טעמא? משום דרחמי ניהו שאנו מתפללים על העתיד.

אמר רבי זירא: דקידושא בקידוש בשבתות וימים טובים אומר "אשר קדשנו במצותיו" [וצונו, הגר"א מוחק שאין אומרים אותו בקידוש] לפי שהיא הודאה על שעבר.

דצלותא בתפלה של שבת ויום טוב אומר "קדשנו במצותיך".

מאי טעמא? משום דרחמי ניהו, כיון שאומרים אותה באמצע התפלה ראוי לאומרה בלשון בקשה.

אמר רב אחא בר יעקב: וצריך שיזכיר

שמחה" [שהרי היה צריך לומר "עד הללויה"].

ודחינן: רב הסדא מתריץ לטעמיה: דכולי עלמא סברי "הללויה" סוף פירקא.

מאן דאמר "עד בצאת ישראל" שפיר כדאמרן.

ומאן דאמר "עד אם הבנים שמחה" סבר "עד ועד בכלל". ולכן לא נקט "עד בצאת ישראל", שאז היה משתמע שגם "בצאת ישראל" צריך לומר, ונקט "עד אם הבנים שמחה" שגם הוא בכלל האמירה.

ומקשינן: ונימא "עד הללויה" שהרי גם "הללויה" צריך לומר שהוא סוף פרק ושייך לפרק הקודם?

וכי תימא שלכן לא אמר כן, דלא היינו ידעינן הי "הללויה", לאיזה "הללויה" הכונה?

אכתי תקשי: ונימא "עד הללויה של אם הבנים שמחה"?

קשיא!

ואילו רבה בר רב הונא מתריץ לטעמיה: דכולי עלמא "הללויה" ריש פירקא.

מאן דאמר "עד אם הבנים שמחה", שפיר.

ומאן דאמר "עד בצאת ישראל" סבר "עד, ולא עד בכלל", ולא היה יכול לנקוט "עד אם הבנים שמחה" שאז היה משתמע שאין צריך לומר "אם הבנים שמחה".

ומקשינן: ונימא "עד הללויה", שהרי עתה משתמע שעד "בצאת ישראל" צריך לומר

אמר רבי שמעון בן לקיש: "ואעשך לגוי גדול" שאמר הקב"ה לאברהם זהו שאומרים "אלהי אברהם" בברכה ראשונה של שמונה עשרה.

"ואברכך", זהו שאומרים "אלהי יצחק".

ואגדלה שמך", זהו שאומרים "אלהי יעקב".

יכול יהו חותמין את הברכה "בכולן?

תלמוד לומר "והיה ברכה", כך חותמין!

שואמרים "מגן אברהם" ואין חותמין בכולן!

אמר רבא: אשכחתינא לסבי דפומבדיתא, רב יהודה ורב עינא, דיתבי וקאמרי: כשבתא, בין בצלותא, בתפלה בברכת קדושת היום, בין בקידושא, חותם "מקדש השבת".

ביומא טבא, בין בצלותא ובין בקידושא חותם "מקדש ישראל והזמנים".

ואמינא להו אנא: אדרבה!

דצלותא, בין בשבתא בין ביומא טבא חותם "מקדש ישראל".

יציאת מצרים בקידוש היום, (41) בין בקידוש שעל הכוס בשבת ויום טוב, בין בברכת קדושת היום שבתפלת שבת יום טוב.

כתיב הכא "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים", וכתיב התם "זכור את יום השבת לקדשו".

וילפינן גזירה שוה "זכירה", "זכירה" שבת מפסח. שגם בשבת צריך להזכיר יציאת מצרים. וכל המועדים לומדים "במה מצינו" מפסח [רשב"ם].

אמר רבה בר שילא: דצלותא בברכת "את צמח דוד" שבשמונה עשרה חותם "מצמיח קרן ישועה", שאנו מבקשים שיצמיח קרן ישועה לישראל.

דאפטרטא בהפטרות בברכת "שמחנו במלכות בית דוד משיחך", חותם "מגן דוד".

ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים [שמואל ב ז ט] שאמר נתן הנביא לדוד מפי הקב"ה:

תני רב יוסף: זהו שאומרים "מגן דוד" כשם שאומרים "מגן אברהם".

והביא שאלה זו הביאור הלכה בסימן רע"א בדיבור המתחיל 'מיד' בסוף הדיבור. ומתוך הביאור הלכה שאולי דעת המגן אברהם שדרשת הגמרא כאן אינה אלא אסמכתא, ומעיקר הדין אין דין להזכיר יציאת מצרים, או שהזכרת יציאת מצרים שאומרים בברכות קריאת שמע, מצטרפת לתפילת העמידה ונחשב שהזכיר יציאת מצרים בקידוש היום. ומכל מקום, מסקנתו היא שקשה לסמוך על זה, וצריך לחשוב לדברי הפוסקים שאינו יוצא מדאורייתא בתפילה.

41. הרש"ש מקשה, שבנוסח התפילה שלנו, לא מזכירים יציאת מצרים וברשב"ם מבואר שצריך להזכיר. ומתוך על כך המראה כהן שגירסת הרשב"ם היתה כגירסת הכל בו בסוף סימן ל"ה שמוסיף בנוסח הברכה זכר ליציאת מצרים, ולפי זה צריך עיון בדברי המגן אברהם בסימן רע"א שפוסק שבתפילה יוצא ידי חיוב קידוש מן התורה, והקידוש על הכוס הוא רק מדרבנן, ומקשה על כך המנחת חינוך במצוה ל"א, איך יצא ידי קידוש, הרי לא הזכיר יציאת מצרים?

אמר כסבי דפומבדיתא, ולא אמר ליה רבא ולא מירי.

אלמא, מוכח כי הדר ביה רבא ממחלוקתו עם סבי דפומבדיתא.

רב נתן אבוח דרב הונא בריה דרב נתן, נחית קמיה דרב פפא.

אמר כסבי דפומבדיתא, ושבחיה רב פפא.

אמר רבינא: אנא איקלע לסורא קמיה דמרימר, ונחית קמיה שלוחא דציבורא ואמר כסבי דפומבדיתא, והווי משתקי ליה כולי עלמא, הציבור השתיקו אותו שלא יאמר כסבי דפומבדיתא אלא כרבא.

אמר להו מרימר: שבקוהו! הילכתא כסבי דפומבדיתא!

ולא הווי משתקי להו יותר.

מתניתין:

מוזגו לו כוס שלישי ואז מברך על מזונו ברכת המזון, ושותה את הכוס לאחר ברכת המזון.

כוס רביעי, גומר עליו את החלל שהתחיל בו לפני הסעודה. ואומר עליו ברכת השיר. ובגמרא מפרש מה הוא.

בין הכוסות הללו, בין כוס ראשון לשני, או בין שני לשלישי, אם רוצה לשתות יין ישתה, כי היין שלפני הסעודה או שבתוך הסעודה אינו משכר.

בקידושא, דשבתא חותם "מקדש השבת". ביומא טבא חותם "מקדש ישראל והזמנים".

ואנא אמינא טעמא דירי, וטעמא דירכו. ואני אפרש הטעם שלי והטעם שלכם.

טעמא דירכו, שבת דקביעא וקיימא, שקבועה ועומדת היא מששת ימי בראשית ואינה תלויה בקביעת החדש שבית דין קובעים מתי ראש חדש, לכן בין בצלותא ובין בקידושא חותם "מקדש השבת", ולא מזכיר את קדושת ישראל.

יומא טבא, דישראל הוא דקבעי ליה מתי יחול יום טוב על ידי דקמעברי ירחי מעברים את החדש, וקבעי לשני, קובעים באיזה שנה יהיו שני אדרים. לכך חותם "מקדש ישראל והזמנים", לפי שקדושת החגים תלויה בקדושת ישראל.

טעמא דירי, צלותא, דברבים איתא, שמתפללים ברבים, חותם "מקדש ישראל" משום כבוד הרבים.

קידוש, דביחיד איתא, שהיחיד אומר בביתו, בשבת חותם "מקדש השבת". ביום טוב חותם "מקדש ישראל והזמנים", כטעם שהתבאר לעיל.

ומקשינן על רבא: ולא היא! שהרי צלותא ביחיד מי ליתיה? וקידושא ברבים מי ליתיה? בבית הכנסת ובסעודת חתן.

ורבא סבר: זיל בתר עיקר, ועיקר תפלה היא ברבים ועיקר קידוש הוא ביחיד.

עולא בר רב נחית קמיה דרבא, התפלל לפני התיבה בשבת או ביום טוב בפני רבא.

אבל בין כוס שלישי לרביעי, לא ישתה, כדי שלא ישתכר ולא יוכל לגמור את ההלל.

גמרא:

אמר ליה רב חנן לרבא: שמע מינה ממשנתנו כי ברכת המזון טעונה כוס! שהרי הכוס השלישי אינו בא אלא בשביל ברכת המזון.

אמר ליה רבא: לעולם, בשאר ימות השנה אין צריך כוס לברכת המזון. וכאן גם כן אין הכוס בא בשביל ברכת המזון. אלא, ארבע כפי תיקנו רבנן לשתות בליל הסדר משום דרך חירות. ובל חד וחד נעביד ביה מצוה, ראוי שיעשה בו מצוה [הכוס הראשון אומר עליו קידוש, השני אומר עליו את ההגדה, השלישי אומר עליו ברכת המזון, הרביעי גומר עליו את ההלל].

שנינו במשנה: רביעי, גומר עליו את ההלל,

ואומר עליו ברכת השיר.

והוינן בה: מאי ברכת השיר?

ק"ח-א

ומשנינן: רב יהודה אמר: "יהללך ה' אלהינו" שאומרים תמיד אחר הלל, וחותם ב"מלך מהולל בתשבחות", וברכת השיר היינו ברכת השבח.

ורבי יוחנן אמר: "נשמת כל חי" זו היא ברכת השיר המוזכרת במשנה. ולא "יהללך", שהרי אומרים את "יהללך" בכל פעם שאומרים הלל, ומה באה המשנה להשמיענו. אלא ודאי שצריך להוסיף עוד ברכה, מלבד "יהללך".

תנו רבנן: כוס רביעי, גומר עליו את ההלל, ואומר⁽⁴²⁾ הלל הגדול [ולקמן מפרש לה], דברי רבי טרפון.

ויש אומרים: שאומר "מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר", להודות על המזון שאכלו.

הגדול, ובמשנה ברורה מבאר שם שהכוונה היא שכשאמר את ההלל בכוס רביעית, לא בירך אחריו, ולכן יכול להוסיף כוס חמישית להלל הגדול ולברך עליו מלך מהולל בתשבחות. אולם אם גמר את ההלל כדין ובירך עליו מלך מהולל בתשבחות על כוס רביעית, שוב אינו יכול לחזור ולומר הלל הגדול על כוס חמישית, שהרי לא יוכל לחזור ולברך עליו מלך מהולל או ישתבח, שתקנו רק ברכה אחת, ולשתות כוס חמישית על ידי אמירת הלל הגדול בלי ברכה אין היתר. אולם בביאור הלכה הוא מסתפק בזה ומביא פוסקים שמותר לשתות כוס חמישית על ידי אמירת הלל הגדול ואף שלא יברך אחריו. אולם גם בזה נחלקו הדעות יש אומרים שזה רק בתנאי שלא אמר הלל הגדול על כוס רביעי, ויש

42. בענין הלל הגדול נחלקו הראשונים, הבעל המאור לומד שזה מחלוקת בין המשנה ובין רבי טרפון, שרבי טרפון סובר שיש חיוב של חמש כוסות, ועל כוס חמישי אומרים את ההלל הגדול, ואילו המשנה סוברת שחייבים רק ד' כוסות ואין חיוב לומר הלל הגדול והלכה כמשנתנו. הרמב"ן והר"ן סוברים שאין חיוב לשתות כוס חמישי, אלא אם רוצה, שותה ואומר עליו הלל הגדול, והר"ן מוסיף, שאף שזה רשות, מכל מקום זה מצוה מן המובחר. ואילו דעת רש"י והרשב"ם שאין כוס חמישית, והלל הגדול אומרים על כוס רביעית וכן פסק השלחן ערוך להלכה בסימן ת"פ סעיף א', אולם כתב הרמ"א בסימן תפ"א סעיף א' שמי שמאד צמא יכול לשתות כוס חמישית ויאמר עליו הלל